

Ситуативні вправи на заняттях з іноземної мови у немовних ВНЗ як один із засобів активізації пізнавальної діяльності студентів

Л. О. Голубнича

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: golubnschaya72@mail.ru

Paper received 17.12.16; Accepted for publication 28.12.16.

Анотація. У статті розглядається проблема активізації пізнавальної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови за допомогою ситуативних вправ. Схарактеризовано структуру та визначено вимоги для застосування ситуативних вправ з метою активізації пізнавальної діяльності студентів немовних ВНЗ на заняттях з іноземної мови. Представлено приклади використання ситуативних вправ на заняттях зі студентами нелінгвістичних спеціальностей для навчання комунікативних навичок та підготовчої (передмовленневої) діяльності.

Ключові слова: ситуативні вправи, активізація пізнавальної діяльності, студент, нелінгвістичний ВНЗ, навчання іноземним мовам.

Вступ. В умовах компетентнісного підходу до навчання студентів із метою активізації їхньої пізнавальної діяльності на заняттях з іноземної мови методисти та педагоги-практики значну увагу приділяють використанню ситуативних вправ. У викладачів іноземної мови не виникає сумнівів щодо важливості їх застосування, адже такі вправи не тільки стимулюють усне мовлення, сприяють розширенню іншомовного лексичного запасу, збільшують вживання певних граматичних структур, а й розвивають цілком конкретні, зрозумілі студентам компетенції, мотивують їх до вивчення мови, активізують пізнавальну діяльність студентів, а також дозволяють судити про правильність мовних дій суб'єктів навчання. У методиці навчання іноземній мові ситуацію розуміють як комплекс певних обставин, пов'язаних зі змістом усного мовлення. Ситуативні вправи дають можливість зв'язувати мовні реакції студентів із конкретними життєвими обставинами.

Короткий огляд публікацій за темою дозволяє стверджувати, що в останні роки проблема ситуативного підходу до навчання різних аспектів іншомовного мовлення розробляється багатьма науковцями (В. Артьомов, А. Грейсер, Р. Міньяр-Белоручев, Л. Семенець, А. Терехова та ін.) та методистами (Л. Дяченко, І. Овчаренко, Т. Плоцька та ін.). Однак науковці й методисти здебільшого концентрують свою увагу на середній школі, не торкаючись особливостей викладання іноземної мови для студентів при підготовці фахівців у вищих навчальних закладах. Отже, недостатньо розробленим залишається питання застосування ситуативних вправ на заняттях з іноземної мови у немовних вищих навчальних закладах як одного з методів активізації пізнавальної діяльності студентів.

Мета. З'ясувати специфіку ситуативних вправ й особливостей їх застосування на заняттях з іноземної мови зі студентами немовних ВНЗ з метою активізації їхньої пізнавальної діяльності.

Результати та їх обговорення. Відомо, що принцип ситуативності у навчанні іноземним мовам виник на основі розмежування понять мова, мовлення, мовленнєва діяльність, а також розуміння того, що мовлення й мовленнєва діяльність обумовлені ситуацією. Значну роль у формуванні зазначеного методичного феномена відіграло, з одного боку, усвідомлення важливості практичної спрямованості навчання інозем-

ним мовам, а з іншого, – ефективність його застосування для активізації пізнавальної діяльності студентів.

У ході дослідження було проаналізовано значну кількість визначень поняття «ситуація». На наш погляд, найбільш чітку та всебічну дефініцію запропонував Д. Ізаренков, котрий розумів навчальну ситуацію як «сукупність умов (обставин) в акті діяльності будь-якої особи, одна частина якої, що містить у собі протиріччя, висуває проблему – завдання дії, а інша частина обумовлює необхідність (доцільність) і забезпечує можливість вирішення завдання за допомогою співрозмовника, звернення до якого з цією метою і служить мовленнєвою дією, що формується всією сукупністю обставин в цілому» [2, с. 14]. Відтак, для створення ефективної навчальної ситуації потрібно задовольняти двом групам умов: перша має викликати об'єктивну необхідність діяти, так як мусить містити протиріччя, вирішенню якого слугує друга група умов, що забезпечує виконання цієї діяльності.

Отже, з одного боку, наявність проблеми у навчальній ситуації є необхідною умовою створення такої ситуації на занятті з іноземної мови, а з іншого боку, – активізує пізнавальну діяльність студентів. Погоджуємося з К. Лелюшкіною, що «проблемна ситуація – це мовленнєва вправа, експозиція якої містить деяке екстралінгвістичне особистісно-значуще завдання, аналізуючи яке суб'єкти навчання дають творче мовленнєве рішення сприйнятої проблеми» [3, с. 104]. Науковці та методисти-практики майже одногосно стверджують, що для того, щоб студент був у змозі вирішити проблему, що постала перед ним, він повинен мати пізнавальну потребу, яка виникає в тому випадку, коли навчальна ситуація є адекватною до реальної ситуації спілкування. Окрім того, студент має добре розуміти умови ситуації та своє завдання в ній, володіти певними можливостями як мовними, так і інтелектуальними. Якщо перелічені умови задовольняються, студент буде здатним адекватно реагувати на навчальну ситуацію, що призводить до активізації його пізнавальної діяльності.

Аналіз наукової та методичної літератури дозволив встановити методичні вимоги, що висуваються до створення навчальної ситуації, а саме: з'ясування екстралінгвістичної мети навчального завдання; опис умов, достатніх для досягнення даної мети; наявність в цих умовах конфлікту [3, с. 104].

Для застосування ситуативних вправ на заняттях з іноземної мови важливо зазначити, що такі вправи завжди складаються із трьох основних компонентів: завдання, опису ситуації й мовленнєвої реакції. Їх основою є мікротекст, у якому стисло описано модель комунікації.

Ситуативні вправи на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах є найпоширенішим видом навчання, адже вони є не лише комунікативно спрямованими (розвивають певні комунікативні компетентності), але й слугують для навчання монологічному та діалогічному мовленню, для засвоєння граматики та лексики, значно підвищують пізнавальну діяльність студентів.

Так, щоб активізувати пізнавальну діяльність студентів немовних ВНЗ під час навчання *монологічному* мовленню на заняттях з іноземної мови застосовують такі різновиди навчально-мовленнєвих ситуацій, як ті, що потрібно доповнити, проблемні, уявні.

Сутність першого різновиду ситуацій-вправ полягає у доповненні, завершенні наведеної ситуації. Наприклад (для студентів-юристів):

Situation: Tom is my group mate. We used to see him being very happy and positive. At the present he has changed greatly. Tom looks terrified. His parents hired a bodyguard for him. I think...

Student: I think somebody threatens him or his parents. Maybe some of his parents has changed the job and now is afraid of something. Anyway it is very unpleasant to realize that you are not safe. Nowadays many reach and influential people are afraid of kidnapping so they provide themselves and their relatives with special guard. It is better to prevent a crime.

Сенс ситуації-вправи проблемного характеру полягає в аналізі представленої проблеми, пошуках шляхів її вирішення та детальному описі цих шляхів. Наприклад (для студентів-будівельників):

Situation: Max is working on the construction of the house. He performs the finishing work. Now he has to put the parquet, but adhesive for parquet wasn't brought. If Max will have to stand he will not receive the salary on which he relied.

Task: Describe what Max must do.

Student: I think Max should refer to the foreman and explain the situation to him. But it would be better if Max orders the necessary materials in advance. He must always understand what materials will be needed for the next day or week. In the meantime, the adhesive for wood flooring is not brought, Max should be preparing for laying parquet, to save time.

Уявні ситуації-вправи у більшій мірі пов'язані з фантазуванням студентів, адже вони мають уявити час і місце події, можливих осіб, що брали в ній участь, певні деталі ситуації, яка наводиться викладачем стисло. Наприклад (для студентів, що навчаються туристичному бізнесу):

Imagine: You are a tourist agent. A young couple came to your office. They want to travel to some warm country in winter for beach holiday. This will be their first traveling abroad. What will you propose?

Guide words: more/less expensive, high humidity/dry climate, windy, ocean tides, long flight, all inclusive/full board/half board/bed and breakfast.

Відомо, що ситуативність є характерною рисою діалогічного спілкування. Вона складає основу й визна-

чає логіку цієї форми спілкування. Тому ситуативні вправи активно застосовуються викладачами іноземних мов для навчання *діалогічному* мовленню, успішність якого багато в чому залежить від заданої ситуації та розуміння студентами свого мовленнєвого завдання. Зазначимо, що в даному випадку розповсюдженим методом навчання студентів немовних ВНЗ є рольові ігри. Вони наближують студентів до реальних умов їх майбутньої професійної діяльності й таким чином активізують їх пізнавальну активність і роботу на занятті з іноземної мови. Різновиди таких вправ майже не відрізняються від представлених вище. Наведемо приклади декількох ситуативних вправ, а саме рольових ігор, які можна використовувати для навчання діалогічному мовленню студентів-лікарів.

Ситуація-вправа, яка потребує доповнення:

Situation: A patient came to the cabinet of a therapist. This is his first visit to this doctor. The doctor isn't even familiar with this person. The patient is middle-aged woman who looks tired. The doctor hears that she's got a cough. The therapist is speaking to the patient. (Therapist: Good day! What has...?/ Patient: Good day, doctor! I.../ Therapist: What...?/ Patient: I feel.../ Therapist: Do you...?/ Patient: I have.../ Therapist: What about...?/ Patient: Oh, it.../ Therapist: How long have you...?/ Patient: I suppose.../ Therapist: Well, I will prescribe you.../ Patient: ...)

Task: complete the conversation.

Ситуація-вправа (рольова гра) проблемного характеру ускладнює завдання для студентів, адже їм потрібно знайти вирішення складної проблеми. Наприклад, у тій же ситуації лікар – пацієнт лікар підозрює, що пацієнт має дуже великі проблеми з легенями. Лікар має призначити додаткові обстеження, але це потрібно зробити так, щоб, з одного боку, не налякати пацієнта, а з іншого, – щоб він зрозумів, що обстеження не можна ігнорувати.

Науковці [3] встановили, що рівень проблемності ситуативних вправ спрямованих на навчання мовленню може бути різним: від нульового до високого. Але будь-яке завдання проблемного характеру, навіть невисокого рівня проблемності буде активізувати пізнавальну діяльність студентів. Так, нульовому рівню проблемності властиві чіткий опис проблеми, завдання та надання допоміжних мовних засобів у вигляді мовних кліше, зразків та ін., необхідних для розв'язання проблеми. Такі вправи сприяють систематизації знань студентів, переводу пасивної лексичного запасу в активний, стимулює розвиток мовленнєвих навичок.

Низький рівень проблемності відрізняється від нульового тим, що викладач не вказує на мовні засоби, що допоможуть у вирішенні завдання. Але студентам надаються візуальні опори для побудови логічного й аргументованого висловлювання.

Середній рівень проблемності характеризується лише необхідним описом ситуації та недвояким зазначенням проблеми. Студенти мають самостійно визначити задум свого висловлювання й винайти шляхи вирішення проблеми.

Високому рівню проблемності притаманні самостійне виявлення студентами, формулювання ними проблеми та її розв'язання.

Погоджуємося з К. Лелюшкіною, яка стверджує, що специфіка навчання діалогічному мовленню «по-

лягає в створенні таких умов, які забезпечують керування вирішенням проблемних ситуацій, стимулюють діалогічні висловлювання від коротких до розгорнутих» [3, с. 104].

Зазначимо, що під час навчання іноземним мовам студентів немовних ВНЗ викладачі використовують не лише мовленнєві ситуативні вправи, тобто спрямовані на формування мовленнєвих навичок, але й частіше (на відміну від викладачів мовних ВНЗ) підготовчі (передмовленнєві), тобто такі, що формують різні мовні аспекти, як то лексичний та граматичний.

Так, серед опрацьованих робіт науковців, присвячених вивченню використання ситуативних вправ при навчанні *лексичні*, нас зацікавили праці З. Пономарьової [5] та О. Бібіна [1]. Методична концепція, запропонована З. Пономарьовою, полягає в тому, що спочатку варто навчити правилам вибору синоніма, а потім його використанню в мовленні. Інших поглядів на навчання лексичному значенню приримується О. Бібін. Семантика іншомовного слова, на його думку, розкривається поступово, у процесі мовної практики. В результаті виконання «семантизаційних вправ» (вони ж вправи з первинного закріплення лексичного значення) у студентів має скластися достатньо чітке уявлення про семантику введеного слова, його форми та сполучуваність, а також виробляються первинні навички його вживання. Повне осмислення значення відбувається пізніше, у результаті спроби студентів самостійно сформулювати відповідне поняття.

Ми вважаємо, що вказані концепції навчання лексичному значенню недостатньо правильно відображають процес оволодіння семантикою іншомовного слова. На наш погляд, для формування іншомовного значення («поняття» за О. Бібіним) важливо, аби введено слово співвідносилось не лише і не стільки з контекстом, скільки з екстралінгвістичною дійсністю. Остання має членуватися в мові у відповідності із семантичними нормами мови, що вивчається. Саме оволодіння таким способом членування екстралінгвістичної дійсності, яке можливе тільки у мові, призводить до оволодіння семантикою іншомовного слова.

Цей підхід до навчання лексичному значенню підштовхує нас до використання в якості засобу семантизації іншомовного слова тлумачення типових ситуацій його вживання. Опис ситуації вживання слова з використанням засобів зовнішньої та внутрішньої наочності, з виділенням тих її рис, що характерні для семантики даного слова – така суть цього прийому. Але семантизація не вичерпує проблеми засвоєння значення. Специфічні ознаки дій, предметів, якостей і значення, що виділені у процесі семантизації та представляють семантичні компоненти, мають бути закріплені у мовних вправах. Здійсненню цього завдання сприяє використання ситуативних вправ. Зміст їх становить опис фрагментів дійсності, представлених у вигляді окремих ситуацій. Під час їх виконання увага студентів має бути спрямована на ті компоненти ситуації, які, як правило, не знаходять спеціального відображення у лексичному оформленні фрази на рідній мові, але які відіграють вирішальну роль для вибору того чи іншого іншомовного слова. Сенс ситуативних вправ при навчанні лексики полягає у тому, щоб напрацювати стійкий зв'язок між іншомовним словом та компонентом ситуації, який визначає його

вживання. Для цього дані компоненти (ознаки дії, предмета і т.п.) мають бути по можливості представлені наочно, що досягається тим, що для створення ситуації використовуються видимі чи знайомі студентам навколишні предмети, ілюстрації, схеми і т.п., а також обставини їх життя, майбутньої професії.

Наведемо приклади декількох ситуативних вправ, які можна використовувати для закріплення студентами-поварами семантики дієслів *fry*, *roast* під час вивчення теми «Смажені страви»: 1. Назвати початкову форму дієслів, які варто вжити у таких реченнях, пов'язаних із приготуванням різних смажених страв, як: «Його улюблена страва – смажена картопля із салом». «Курча смажене в духовій шафі більш корисне, ніж курча смажене на пательні». 2. Перекласти речення, пов'язані з приготуванням смажених страв для банкету: Мі маємо запекти курча по-пекінські. Його не смажать на пательні. 3. Скласти речення з дієсловами *fry*, *roast* (відповідно до звичайних меню представлених у ресторанах та кафе міста). 4. Скласти словосполучення, використовуючи перелік слів, до яких варто вжити дієслово *fry*, а не *roast* (відповідно до звичайних меню представлених у ресторанах та кафе міста). 5. Перекласти речення, в яких описується зміст опрацьованої студентами спеціальної літератури із вживанням у необхідних випадках дієслів *fry* та *roast*.

Окрім названих вище вправ, можна, наприклад, запропонувати коментування дій, відповіді на запитання відносно різноманітних життєвих обставин, їх опис тощо.

Використання ситуативних вправ для формування *граматичних* навичок сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, комунікативній спрямованості заняття; мотивації студентів розвивати навички на різноманітному лексичному матеріалі та в різних навчальних ситуаціях; активізації певних граматичних структур, не акцентуючи увагу на граматиці, адже ситуація містить численні завдання.

Найбільш ефективними ситуативними вправами, що формують граматичні навички, методисти вважають трансформаційні та підстановочні вправи, які при необхідності можуть мати опору на наочність.

У залежності від етапу формування граматичної навички на заняттях зі студентами нелінгвістичних вишів із метою активізації їхньої пізнавальної діяльності використовують різні види ситуативних вправ. Так, на етапі презентації граматичного матеріалу можна запропонувати студентам такі вправи: 1) Порівняйте використання Active Voice та Passive Voice у запропонованих ситуаціях і визначте головну відмінність між ними; 2) порівняйте ситуації та визначте спільне та відмінне в застосуванні Active Voice та Passive Voice (особливості застосування Passive Voice); 3) визначте ситуації (з наведених), у яких можна застосовувати Passive Voice; 4) змініть ситуацію таким чином, щоб було використано Passive Voice.

На етапі формування граматичної навички увага приділяється точному відтворенню граматичної структури в типових мовленнєвих ситуаціях і розвиток її гнучкості у різних умовах спілкування. З цією метою методисти пропонують використовуватися імітаційні, підстановочні, трансформаційні та вправи ігрового характеру [4].

Наприклад: імітаційні (1. підтвердіть або спростіть ствердження; 2. упевніть присутніх, що хтось помиляється тощо), підстановочні (1. складіть речення за зразком; 2. складіть діалог за зразком тощо), трансформаційні (1. з'ясуйте в свідка, як (коли, за яких обставин, де тощо) він став свідком злочину; 2. висловіть сумнів з приводу відповіді підозрюваного на допиті тощо), ігрові вправи (1. вгадайте юридичний термін (надаються ознаки); 2. розкажіть, що ви почули, не вказуючи, що трапилося (який злочин було вчинено) тощо).

На етапі вдосконалення граматичних навичок, коли відбувається перехід від навичок до вмінь, від студентів вимагається вживання граматичного явища, що вивчається, у відповідних мовленнєвих умовах без сторонньої допомоги.

Щоб активізувати пізнавальну діяльність студентів-юристів на цьому етапі можуть бути застосовані такі вправи: 1) прокоментуйте дії прокурора (рішення суду тощо) у певній справі; 2) прослухайте заключне слово підсудного та поясніть його вчинок (визначте вирок суду); 3) запропонуйте логічне завершення ситуації; 4) висловіть свою думку з приводу тощо.

Безумовно, перелік ситуативних вправ не обмежується переліченими. Їх вибір залежить від характеру граматичних явищ, що вивчаються, тематичного наповнення, рівня підготовки студентів.

Таким чином, аналіз специфіки ситуативних вправ й вивчення особливостей їх застосування як одного з

методів комунікативного навчання іноземній мові студентів-юристів дозволили дійти такого **висновку**: по-перше, для активізації пізнавальної діяльності студентів при застосуванні ситуацій-вправ на заняттях з іноземної мови викладач має дотримуватися певних методичних вимог (наявність екстралінгвістичної мети завдання, опис умов, існування проблеми); по-друге, ситуативні вправи складаються із завдання, опису ситуації й мовленнєвої реакції студентів; по-третє, ситуативні вправи широко застосовуються на заняттях з іноземної мови зі студентами нелінгвістичних спеціальностей; по-четверте, такі вправи надають заняттям комунікативного характеру; по-п'яте, вони сприяють як навчанню студентів мовленнєвої діяльності (монологічного та діалогічного мовлення), так і формуванню перед мовленнєвих навичок (лексичних і граматичних); по-шосте, на заняттях зі студентами немовних ВНЗ використовують різні види ситуацій-вправ (ті, що потрібно доповнити, проблемні, уявні – для навчання мовленнєвої діяльності; імітаційні, підстановочні, трансформаційні та вправи ігрового характеру тощо – для формування лексичних і граматичних навичок).

Перспективами подальшої розвідки можна вважати вивчення інших методів активізації пізнавальної діяльності студентів нелінгвістичної спеціальності на заняттях з іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бибин О. А. Введение лексики как первоначальный этап формирования навыков словоупотребления: автореф. дис... канд. фил. наук, Ленинград, 1974, 18 с.
2. Изаренков Д. И. Обучение диалогической речи, Москва, 1981, 94 с.
3. Лелюшкина К. С. Принцип ситуативности в обучении иноязычному личностно-ориентированному общению //

- Вестник Томского государственного педагогического университета, 2004, № 5 (42), С. 103 – 105.
4. Плоцкая Т. А. Ситуативная грамматика на уроках иностранного языка [Электронный ресурс], Режим доступа : <https://open-lesson.net/2153/>.
5. Пономарева З. Ф. Обучение лексической синонимии на III курсе языкового вуза: автореф. дис... канд. фил. наук, Москва, 1972, 20 с.

REFERENCES

1. Bibin O. Introduction of Vocabulary as the Initial Stage of Forming the Word Usage Skills: Doctor of Philosophy Dissertation Thesis, Leningrad, 1974, 18 p.
2. Izarenkov D. Dialogue Speech Training, Moscow, 1981, 94 p.
3. Lelyushkina K. Case Principal in Teaching Person Oriented Communication // Bulletin of Tomsk State Pedagogical University, 2004, Issue 5 (42), pp. 103 – 105.

4. Plotskaya T. Case Grammar at Foreign Languages Lessons [Digital resource], Access mode: <https://open-lesson.net/2153/>.
5. Ponomaryova Z. Lexical Synonymy Training at the III Course of Language Higher Educational Institution: Doctor of Philosophy Dissertation Thesis, Moscow, 1972, 20 p.

Using Case Studies at Foreign Language Classes in Nonlinguistic Higher Educational Institutions for the Purpose to Intensify Students' Cognitive Activity

L. Holubnycha

Abstract. The article deals with the problem of intensification of students' cognitive activity at foreign language lessons where situational exercises are used. The author determined the structure and set the requirements for the use of situational exercises to enhance learning of students of non-language universities at foreign language lessons. The paper presents examples of situational exercises in the classroom with students of non-linguistic specialties for teaching communication skills and activities which prepare students for speaking.

Keywords: case studies, intensification of cognitive activity, student, non-linguistic universities, teaching foreign languages.

Ситуативные упражнения на занятиях по иностранному языку в неязыковых вузов как одно из средств активизации познавательной деятельности студентов

Л. А. Голубничая

Аннотация. В статье рассматривается проблема активизации познавательной деятельности студентов на занятиях по иностранному языку с помощью ситуативных упражнений. Охарактеризована структура и определены требования для применения ситуативных упражнений с целью активизации познавательной деятельности студентов неязыковых вузов на занятиях по иностранному языку. Представлены примеры использования ситуативных упражнений на занятиях со студентами нелингвистических специальностей для обучения коммуникативным навыкам и подготовительной (предразговорной) деятельности.

Ключевые слова: ситуативные упражнения, активизация познавательной деятельности, студент, нелингвистический вуз, обучение иностранным языкам.